

Kratek pregled slovenskega pravopisja od konca devetnajstega stoletja do danes

Alenka Gložančev

Članek prinaša kratek pregled slovenskih pravopisov, začenši s prvim samostojnim slovenskim pravopisom, ki ga je sestavil Fran Levec (1899), ter nadaljujoč s prikazom drugih nosilnih pravopisov in manjših pravopisnih priročnikov v 20. stoletju. Nekaj pozornosti posveti tudi odmevom na posamezen nosilni pravopis, saj tudi odmevi ilustrirajo, kako občutljivo jezikoslovno in jezikovnokulturno področje je oblikovanje pravopisnih del.

A short history of Slovene orthographic codes (SOCs) is outlined, starting with the first independent orthographic code of Slovene, Fran Levec's 1899 Slovene Orthographic Code, and continuing with other major and minor orthographic reference books of the 20th century. Some attention is paid to responses to individual norm-regulating codes, because they illustrate what a sensitive field of linguistics preparation of orthographic works is.

Pričujoči prispevek¹ podaja kratek pregled slovenskih pravopisov od konca devetnajstega stoletja do danes, začenši torej s Slovenskim pravopisom Frana Levca (ki je izšel leta 1899) in nadaljujoč z drugimi slovenskimi pravopisi v dvajsetem stoletju. Pri tem naj že na začetku poudarim, da problemskorazvojni pregled mnogoterih pravopisnih vprašanj daleč presega okvir tega članka, katerega namen je mnogo preprostejši: na kratko predstaviti slovenske pravopisne priročnike, pri tem, vsaj pomembnejše, prikazati z nekaj njihovimi jezikoslovnimi in leksikografskimi značilnostmi ter povzeti nekaj kritičskih pogledov nanje ob času njihovega izida.

Pri obravnavi so pravopisi razdeljeni v dve skupini:

A) Splošno pomembni, v določenem obdobju **nosilni pravopisi**: *Slovenski pravopis* (Fran Levec, Dunaj 1899; *SP 1899*); *Slovenski pravopis* (Anton Breznik, Ljubljana 1920; *SP 1920*); *Slovenski pravopis* (Anton Breznik in Fran Ramovš, Ljubljana 1935; *SP 1935*); *Slovenski pravopis* (Mala izdaja SP 1935, Anton Breznik in Fran Ramovš, Ljubljana 1937; *SP 1937*); *Slovenski pravopis* (Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika, Ljubljana 1950; *SP 1950*); *Slovenski*

¹ Referat s to tematiko je bil (v skrajšani obliki) predstavljen na mednarodnem jezikoslovnem simpoziju Hrvatski filološki skup 2 (Reka, junij 1996).

pravopis (Pravopisna komisija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, Ljubljana 1962; *SP* 1962); *Slovenski pravopis 1, Pravila* ([uredniški odbor Jože Toporišič ... et al.], Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1990).²

Vsak od pravopisov, uvrščen v omenjeno skupino, je na kratko obravnavan v dveh točkah: 1. Prikaz posameznega pravopisa z nekaj zanj značilnimi mesti. 2. Nekaj odmevov na posamezni pravopis v času njegovega izida. (Opaznejše odmeve sem vključila v prispevek zato, ker poleg prikaza posameznega pravopisa tudi ti na svojstven način ilustrirajo, kako občutljivo jezikoslovno in jezikovnokulturno področje je oblikovanje pravopisnih del.)

B) V določenem obdobju **manj opazni**, a za slovensko pravopisje prav tako pomembni **pravopisni priročniki**: *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine* (I. Koštiál, Prevalje 1927); *Jezikovni svetovalec* (Stanko Bunc, Kranj 1951); *Kako je prav – Slovarček napak v slovenskem knjižnem jeziku* (I. in C. Kopčavar, Ljubljana 1965); *Mali slovenski pravopis* (Stanko Bunc, Maribor 1966).²

Pravopisni priročniki iz te, druge skupine so v prispevku le na kratko omenjeni, v glavnem v opombah.

I. Obdobje Levčevega pravopisja

Za prvi knjižno samostojni pravopis slovenskega jezika velja **Slovenski pravopis Frana Levca iz leta 1899**. Mnoga pravopisna vprašanja so obravnavali že tako ali drugače naslovljeni jezikovni priročniki, slovarji, slovnice ipd. pred njim in ti pomenijo bogat jezikoslovno-pravopisni temelj za prvi podrobni in celostni pravopis slovenskega jezika. Kljub temu pa je treba poudariti pomen Levčevega pravopisa, ki je načelno gledano v dveh ravneh: (1) Levčev pravopis je kot prvi uradni slovenski pravopis konkretni prispevek k »inventarju« vsakega kultiviranega jezika, ki naj ima svoj jezik popisan v slovnici, slovarju in pravopisu. (2) Levčev pravopis je bil uradno predpisani jezikovni priročnik, ki naj bi bil s svojo normo uzakonjevalec različnih jezikovnih prvin, veljaven za slovenščino oz. njeno ožjo strokovno in širšo javnost (torej tudi za šolstvo). – Izšel je v cesarski kraljevi založbi šolskih knjig na Dunaju, kot že rečeno, leta 1899.

K 1: Prikaz Levčevega Slovenskega pravopisa

V celoti Slovenski pravopis Frana Levca obsega 167 strani, od tega obsegajo Pravila (torej Uvod) 124 strani z 801 paragrafom; ožja pravopisna problematika je pri tem zajeta v 247 paragrafih (začne se s paragrafom 554); sicer so Pravila precej slovniško naravnana, na kar kažejo že sami naslovi poglavij: Glasoslovje, Oblikoslovje, Debloslovje, Besedni red v stavku, Pravopisna pravila, Ločila. – Slovarski, torej drugi del pravopisa obsega le štirideset strani.

Opazne leksikografske in druge značilnosti slovarskega dela so na primer tele:

² Popolni bibliografski podatki za vsak pravopisni priročnik so navedeni v razdelku *Viri*.

• Odsotnost naglasnih oznak; tako niso označeni ne mesto ne kvantiteta ne kvaliteta jakostnega naglasa. (Te oznake so navedene le zelo zelo redkokdaj. – Tonemski naglas prav tako ni zaznamovan.)

• Besede nimajo neposrednih oblikoslovnih oznak (npr. sam.(ostalnik), gl.(agol), prisl.(ov)); če pa imajo posredne oznake, so te pri istih kategorijah na različnih ravneh, npr.: pri glagolu – nekje nedoločnik in sedanjik (*becniti becnem*), drugje le nedoločnik (*bedeti*); pri samostalniku je največkrat le imenovalniška oblika (npr. *bršljan*), nekaterim posveti res natančen prikaz (npr. *dan*).

• Besede so pogosto prikazane v besednih družinah, t. i. gnezdh (npr. *beleg, beležek, beležen, beležiti, beležka, beležnica*), vendar v besednodružinskem gnezdu včasih ni osnovne besede, ki je tudi sicer ne najdemo v slovarju (npr. *delavec, delaven, (+ delalen), délavnica (+ delálnica), delavnik*, ni pa glagola *delati*).

• Normiranje je zelo jasno: napačne besede oz. oblike navede v okroglem oklepaju s + pred besedo, npr.: *baje (+ boje); kosček (+ košček)*.

• Besede pogosto pojasnjuje z nemškimi ustrezniki (npr.: *blesk – der Glanz, der Schimmer; deca – die Kinder*).

• V glasoslovnem poglavju v paragrafu 138 pri soglasniškem sklopu č oz. ž + r dopušča dvojnice, čemur dosledno sledi tudi v slovarskem delu (npr. *čreda, čeda; črepinja, čepinja; črešnja, češnja; črevelj, čevelj; črez, čez*).

• Pri pomembnem poglavju je pomembno opozoriti na Levčevo normiranje tvorbe samostalnikov na *-ec*. Problem je znan zlasti po tipu »bravec ali bralec«, pri čemer se Levec odločno zavzame za tip *bravec* (tako da v slovarskem delu *bralec* dobi celo + kot napačna oblika), če samostalnik pomeni delujočo osebo in se »pripona prideva nedoločnikovemu deblu«; tvorba samostalnikov iz tvornopreteklega deležnika ali iz pridevnikov oz. samostalnikov »s končnikom l« da oblike na *-lec*, npr.: *pogorelec, prišlec; belec, mislec*. (O svoji odločitvi pouči bralca v paragrafih 410–413.)

• Pri tujkah se v paragrafih 467 in 468 loti problema (ne)zapolnitve zeva, pri čemer pouči, da je zapolnitev odvisna od odprtosti zloga (torej: *epopea > epopeja*; vendar *ideal, Gabriel*).

• Pri veliki začetnici v paragrafu 575 predpiše, da se »imena velikih cerkvenih praznikov« pišejo z veliko začetnico (npr.: *Božič, Svečnica, Jurjevo, Telovo, Vnebovzetje, Veliki Šmaren*).

• Svojlilne pridevnike iz osebnih lastnih imen piše seveda z veliko (npr.: *Trdinova pisava*). Pri tem pa je zanimivo, da v skladu z že dotedanjo tradicijo pridevnik *božji* od krščanskega *Boga* ostaja z malo začetnico. (Problem med drugim omenjam tudi zato, ker je v zadnjem času do tega vprašanja prišlo tudi v novejšem slovenskem pravopisju³.)

• Pri pravorečju naj kot morda najbolj izraziti problem Levčevega pravopisa omenim njegov boj proti nenaravnemu *elkanju*, torej njegovo normo o *izgovoru črke*

³ Prim. npr. članke iz leta 1993: Janez Zupet, Dajmo cesarju, kar je cesarjevo, in Bogu, kar je Božje! (Kristjanova obzorja, 1993/94, letnik 8, št. 34, str. 300–309); Anton Strle, Dajmo cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega! (Kristjanova obzorja, 1993/94, letnik 9, št. 36, str. 163–174); Alenka Gložančev, Vprašanje velike začetnice pri pridevniku BOŽJI (Slava, VII, 1993/1994, št. 1, str. 3–7).

l (paragrafi 7–15), pri čemer pred samoglasniki predpisuje izgovor črke *l* kot [l], pred soglasniki in na koncu besede pa izgovor črke *l* kot [v], torej: *čoln* [čovn]; pri tvornopreteklem deležniku prvih štirih razredov I. vrste glagolov pa kar [u]: *nesel* [nesu].

• Odlika Levčevega Slovenskega pravopisa je tudi v tem, da navaja paragrafe iz prvega dela, torej iz Pravil, pri konkretnih besedah v slovarskem delu. Npr.: *prijatelj, telja ... 163*. (Gre seveda za didaktično učinkovito sredstvo povezovanja posameznega s splošnim in s tem za sredstvo lažje priučljivosti pravopisnih pravil.^{3a})

K 2: Nekaj odmevov na Levčev pravopis v času njegovega izida

Na kratko povedano: Odmevi so bili nasprotujoči si – žal se to vleče v slovenskem jezikoslovju tudi skozi vse dvajseto stoletje: znanosti je tak razvojni postopek morda v prid, gojitvi materinščine (zlasti v šoli, pri mladini) pa prav gotovo ne.

Pri Levčevem Slovenskem pravopisu je prišlo do sporov predvsem ob tipu »bravec ali bralec«, kjer je Levec, kot že rečeno, vpeljal obliko *bravec*, in ob pravorečnem problemu *izgovora črke l*, kjer je zahteval naravni izgovor: pred samoglasniki [l – lipa], sicer pa [v ali u].

Močna Levčeva zagovornika sta bila zlasti dva: *Stanislav Škrabec* in *Karel Štrekelj*. – *Stanislav Škrabec* je z zanj značilno temeljitostjo, trdno argumentacijo in ob posvetovanju z drugimi evropskimi avtoritetami učinkovito branil Levčev pravopis. Z veliko vnemo se je lotil zlasti obrambe *izgovora črke l*. O tem piše Baudouinu de Courtenayju, ko ga prosi za mnenje: »Kaker veste, pri nas nigdar ne minejo pravopisne vojske. Zdaj se je vnela vsled Levčevega »Slovenskega pravopisa« posebno serdita. Naši »eljávcí«, ki izgovarjajo bilj, prišelj, voljk, so kar iz uma ...«⁴ – Poleg Škrabca se je v časopisu *Slovenec* leta 1900 prav tako z močjo argumentov oglasil *Karel Štrekelj*, ki je leta 1911 svoje poglede izdal v samostojni knjigi z naslovom *O Levčevem Slovenskem pravopisu in njega kritikah*: Na 136 straneh temeljito obravnava zlasti pet problemov: vprašanje dvojnic (*skorpijon* in *škorpijon*); odpor zoper Levstikovo etimologiziranje, ki se mu je zoperstavljal tudi Levec; s številnimi argumenti brani Levčevo odločitev za pisavo *bravec* (+ *bralec*); morda še najizraziteje se zavzame za Levčev boj *proti elkanju*; podpre Levčevo stališče do *zapiranja zeva pri tujkah*.

In kdo so bili Levčevi nasprotniki? Naj omenim le *Rajka Peruška*. Levčeve odločitve je zavračal le delno s strokovnimi argumenti, saj je žal ustvarjal senco nad svojo strokovno kritiko, ko je Levcu cinično očital, »da [ga] je vlada podkupila«, da je »slepo oboževani malik učiteljstva«, pri čemer je izrabil dejstvo, da je bil Fran Levec cesarsko kraljevi profesor in okrajni šolski nadzornik v Ljubljani.

S časovne razdalje petnajstih let od izida Levčevega Slovenskega pravopisa je slovenski slovničar in kasnejši pravopisec (gl. II.) *Anton Breznik* v svoji razpravi *Razvoj novejše slovenske pisave pa Levčev pravopis* podal temeljit pretres in svojo

^{3a} Tak način bi bil zelo koristen tudi pri zdaj nastajajočem slovarskem delu Slovenskega pravopisa. (Prim. enoto VI v članku.)

⁴ Škrabec, S., v: *Cvetje z vertov sv. Frančiška*, zv. 11, str. 86, 1899.

oceno dotedanjega slovenskega jezikoslovja po problemskih sklopih, kot jih kažejo poglavja: 1. Pravopisni preobrat v letu 1849 (Ilirizem, Staroslovenščina), 2. Nove oblike in njih usoda, 3. Vseslovenska struja, 4. Nadaljnji razvoj do Levstika (Stare in nove oblike, Iz hrvaščine in drugod, Pisava morfemskih sestavin, Pridevniki na -nji in -øn, Pisava po izvoru, Pisava tujk, Pisava skupaj in narazen, Etimologiziranje predpon, Še etimologiziranje, Stava naslonk in prilastka ipd. S teh vidikov je ocenil usodo stališč naših jezikoslovcev, še s posebnim poudarkom obravnaval takrat sodobnega Maksa Pleteršnika in pravopisno še aktualnejšega Frana Levca, ki se je v marsikaterem pogledu vzoroval pri Pleteršniku, s katerim pa Breznik ni ravno delil svojih jezikoslovnih prepričanj. Pri tem pregledu je Breznik opozoril tudi na mesta, kjer se je po njegovem mnenju Levec odločil za boljše rešitve kot Pleteršnik.

II. Obdobje Breznikovega in Ramovševega pravopisja

Dobrih dvajset let po Levčevem pravopisu, torej leta 1920, je izšel nov Slovenski pravopis, katerega avtor je Anton Breznik.

K 1: Prikaz Breznikovega Slovenskega pravopisa 1920

Po obsegu gre za drobno knjižico formata 16 cm krat 10 cm, s 104 stranmi; od tega uvodni del (Pravila) obsega 30 strani z 58 paragrafi, slovarski del pa 74 strani.

Opazne leksikografske in druge značilnosti slovarskega dela so na primer tele:

- Odsotnost naglasnih oznak (le zelo redko imajo besede naglas, npr. *četvér*, *rabóta*).

- Normiranje je zelo jasno: bodisi s krepkim tiskom, ki predstavlja normativno boljše ustreznico, bodisi s križcem, ki besedo označi kot prepovedano.

- Pri tujkah doda včasih le krepko natisnjeno domačo besedo, kar je le stopnja odsvetovanosti prve besede, npr.: *anomalija*; **nepravilnost**; *apatija*; **brežčutje**; *ideal*, **vzor**. Močnejše normativno sredstvo je križec pred tujko (ki ji nato v oklepaju doda izvor in tujejezično pisavo), nato pa po večini krepko natisnjene domače ustreznike. Npr.: + *afera* (*fr. affaire*); stvar, posel, **zadeva**; **pravda**; + *adresa* (*fr. adresse*); **nadpis**, **naslov**.

- Presenetljivo je, da včasih s tujejezičnimi ustrezniki celo razlaga slovenske besede, npr. *božúr* – *der Safran*; včasih »za ilustracijo« domačim zvezam dodaja tuje: na primer pri besedi *božji* navede zvezo *ves božji dan* in ji doda tuje ustreznike: *toute la sainte journée*, *den ganzen lieben Tag*.

- Tudi za normiranje v okviru domačega uporablja križec za napačno, npr.: *blisk* (+ *blisek*), *blizu* (+ *blizo*), *bleščati* (+ *bliščati*), *bogastvo* (+ *bogatstvo*).

- V skladu s svojo teorijo o »življenju besed« priznava tudi dvojnice; le-te navede drugo za drugo, normativno prednost pokaže s krepkejšim tiskom ene ali druge, npr.: **baje**, *bojda*. Normativno enakovredne dvojnice poveže z *in*, npr. *izkusiti in skusiti*, *črez in čez*, *čreda in čeda*.

- Imena praznikov Breznik šteje k občnim besedam (paragraf 16, a), zato jih piše z malo začetnico, npr. *božič, svečnica*; vendar tista, ki so iz osebnih imen (paragraf 14) piše z veliko začetnico, npr. *Jurjevo, Matijevo, Gregorjevo, Telovo (sv. Telo), Šmaren, véliki Šmaren*.

- Pri samostalnikih za delujoče osebe ostane (tako kot Levec) pri tipu *bravec* ter v stolpcu in pol slovarskega dela problem razloži. (Tip *bravec* zajema pravzaprav širšo problematiko: npr. samostalnike, ki zaznamujejo delujočo osebo in se končujejo na *-avec (-alec)*, *-ivec (-ilec)*, *-avnica (-alnica)*, *-ivnica (-ilnica)*, pridevnike na *-aven (-alen)*, *-iven (-ilen)*.)

Obdobje »Breznikovega pravopisja«⁵ se nadaljuje skoraj dvajset let.

Leta 1935 izide nov **Slovenski pravopis**, po obsegu pravo nasprotje drobnemu Breznikovemu iz leta 1920. – Avtorja novega Slovenskega pravopisa sta **Anton Breznik** in **Fran Ramovš**. Gre za dve veliki slovenski jezikoslovni avtoriteti: A. Breznik, odličen slovničar in gimnazijski profesor, ter F. Ramovš, ki ga slovensko jezikoslovje uvršča v plejado naših najslavnejših jezikoslovcev.

K 1: Prikaz Breznik-Ramovševega Slovenskega pravopisa 1935

Knjiga v celoti obsega 300 strani, od tega je uvodni del s pravili v 50 paragrafih na dvajsetih straneh; slovarski del je torej zelo obsežen – kar 280 strani.

Nekaj leksikografskih in drugih značilnosti slovarskega dela SP 1935

- Opazna značilnost in velika odlika tega pravopisa je dosledno zapisan jakostni naglas, pri pravorečno dvomnih primerih pa v oklepaju tudi izgovor, npr.: *dosihmàl (-màu)*.

- Dosledno navajanje oblikoslovnih oblik besed: bodisi posredno, npr. pri glagolu – nedoločnik in sedanjik: *dólbsti (dóubsti) -bem*; pri samostalniku dosledno navajanje imenovalniške in roditeljske oblike; pri pridevniku navedba oblik za vse tri spole, npr.: *dólg, -a, -o* (v mnogih primerih celo navajanje primernika, npr.: *dáljši, -a, -e*). Pri nepregibnih besedah so oblikoslovne oznake seveda neposredne, npr. *dotlèj – prisl*.

- Očitna novost Breznik-Ramovševega pravopisa je tudi precejšnje število tujk, ki pa jim ta pravopis pušča bolj sproščeno življenje v besedišču slovenskega jezika, saj jim ne zoperstavlja krepko natisnjenih, torej normativno priporočljivejših slovenskih ustreznic, ampak slovensko ustreznico le »nevtralno«⁶ doda, npr.: *anomalija – nepravilnost, apatija – brezčutje*.

⁵ Leta 1927 izide *Slovniški in slovarski brus I. Koštiála* (založila Družba sv. Mohorja na Prevaljah). V drobni knjižici formata 12 cm krat 7 cm, obsegajoči osemdeset strani, avtor po binarnem načelu »pravilno – nepravilno«⁶ obravnava pravopisno dvomne primere: »Kar stoji za znamenjem *, je s tem označeno za pravilno, oziroma pravilnejše ali boljše.« Npr.: govorenje *govorjenje; povorka *sprevod.

• Pri tujkah SP 1935 nima več tujih citatnih izvornih vzporednic, kot jih je imel SP 1920 – npr.: + *afera* (fr. *affaire*) *zadeva* ..., pač pa pri tujki, kot že rečeno, vselej preprosto pripiše slovenski ustreznik.

• Tudi strogega prepovedovalnega normiranja s križcem pred tujko, kot ga ima še SP 1920, SP 1935 ne pozna več.

• V slovarskem delu je zelo opazno tudi povečanje števila lastnih imen, zlasti tujih – bodisi osebnih bodisi zemljepisnih ali drugih.

Za ilustracijo le kratka primerjava iz slovarskega dela črke C: Levčev SP 1899 – dve lastni imeni (*Cerknica*, *Cerkno* – pri besedi *cerkev*); Breznikov SP 1920 – nobenega lastnega imena; Breznik-Ramovšev SP 1935 – kar triindvajset lastnih imen, od tega šest domačih in sedemnajst tujih. Primeri tujih zemljepisnih imen: *Calais* (*kalê*), *Cambrai* (*kãbrê*), *Cambridge* (*kémbridž*), *Campo Formio* (*kámpo*), *Cáribrod*, *Cárigrad*, *Cíper*. Primeri tujih osebnih imen: *Cár Lázár*, *Carlyle* (*karlájil*), *Cêres*, *Cervantes* (*servántes*), *Cézar*, *Chénier* (*šenjé*), *Cícero*, *Comte* (*kôt*), *Correggio* (*korédžo*), *Coulomb* (*kulô*).

Kako široko je SP 1935 zajemal tuja imena, se kaže tudi pri drugih črkah, npr. *Macaulaay* (*mekôli*), *Madeira* (*madéra*), *Málta*, *Marseille* (*marséj*), *Bordeaux* (*bordó*).

• Pri veliki začetnici v zvezi s pisavo praznikov (paragraf 11) ostaja SP 1935 načeloma pri istem kot SP 1920 – te besede kot občne piše z malo začetnico, npr.: *božič*, *svečnica*; le če »bi bila pisava z malo začetnico dvoumna, se smejo pisati z veliko«: med primere v paragrafu 11 poleg *Velike noči* (ki jo navaja že SP 1920) uvrsti še na primer *Božič*, za katerega SP 1920 predpisuje le malo začetnico. – Za imena praznikov iz lastnih imen (enako kot SP 1920) v paragrafu 9 določa veliko začetnico, torej *Jurjevo*, *Gregorjevo*, *Telovo* (*praznik sv. Telesa*).

• Za izpeljanke iz stvarnih imen tipa *Vajevci*, *Zvonovci*, *Dominsvetovci* predpisuje veliko začetnico.

• Novost, zaradi katere pride Breznik-Ramovšev pravopis pod splošen kritični drobnogled, je njegovo določilo (v slovarskem delu), da se piše – ne kot sta doslej določala Levčev pravopis (1899) in Breznikov pravopis (1920) *bravec*, pač pa *bralec*. To svojo odločitev avtorja, Breznik in Ramovš, v polovici slovarskega stolpca tudi razložita.

• V pravorečju SP 1935 uvede pomembno novost, in sicer v tem smislu, da loči *zborni in pogovorni* (*konverzacijski*) *govor*: »Glasovno skupino *əu* zbornega govora smeš v konverzacijskem govoru govoriti kot *u* (zbrno: *rékey, kôteu* za pisano *rekel, kotel*; pogovorno: *réku, kôtu*). – Pogovorne (konverzacijske) oblike uvaja kratica *pog.*; posebej so označene pogovorne kratke oblike nedoločnika, ker imajo večinoma različen poudarek od onega v zbornih dolgih oblikah ...« Npr.: *greniti* (*pog. grenít*), *-ím*.

K 2: Nekaj odmevov na Breznik-Ramovšev Slovenski pravopis 1935 v času njegovega izida

Breznik-Ramovšev pravopis je takoj po njegovem izidu napadel pisec prvega enojezičnega *Slovarja slovenskega jezika* (ki je izšel le nekaj mesecev za Breznik-

Ramovševim pravopisom), Joža Glonar. V Uvodu v svoj slovar skuša z vso polemično vehemenco zmanjšati oz. kar izničiti pomen Slovenskega pravopisa 1935. Očita mu, »da svoje veljave in moči ne išče v preglednosti, enotnosti, prepričevalnosti tega, kar podaja, torej v svoji porabnosti, pač pa v zunanostih: v nekem »uradnem« pritisku, ki ga naj vrši s pomočjo firme, ki stoji za njim ... Na naslovni strani stoji namreč, da je [SP 1935] »izdalo in založilo Znanstveno društvo, ki se sicer s svojo polno firmo imenuje še »za humanistične vede v Ljubljani.« Nato Glonar navede poleg glavnih sestavljavcev, Breznika in Ramovša, še druge člane komisije (R. Nahtigala, I. Grafenauerja, I. Prijatelja) in preide h kritiki z bolj strokovnimi argumenti.

Strokovne argumente za odklanjanje SP 1935 najde Glonar v več ravneh: – Pretirano naslanjanje na tradicijo in splošno rabo, torej premajhna mera iskanja jezikovnega sistema. – Poudarja, da je »sestavljavec SP 1935« služil za vzor predvsem češki pravopis (državna izdaja), potem poljski, srbski (Belić) in hrvaški (Boranić); med vzorci navede tudi nemški Dudnov pravopis. V zvezi s tem Glonar Brezniku in Ramovšu namreč očita, da nista »niti pomislila, da je tradicija poljskega, češkega in kateregakoli, čeprav slovanskega jezika, povsem drugačna kot tradicija književne slovenščine.« – Glede razlage tujk se Glonar ponorčuje iz celote s pomočjo nekaj res napačnih razlag; najde naslednje: *kolofon* = *tudi kolofonij*; *mezeg* = *mula*; *migrena* = *preglavica*. – Pravi, da je velika množina besed prišla v pravopis iz »Pleteršnika, kjer je spala mirno spanje, ne da bi kdaj prišla v živ jezik«. – Problem prevzemanja tujk sproži Glonar zlasti ob vprašanju zeva – konkretno ob besedi *socialist* ali *socijalist*. Glonar nasprotuje pisavi *socialist* oz. *socializem*, češ da je to »le golo in nepremišljeno posnemanje tujega pravopisa (kot je že pred leti obširno razložil in utemeljil Štrekelj v Ljubljanskem zvonu ... in v svoji knjižici O Levčevem pravopisu in njega kritikah ...« – Za sklep svoje dvanajst strani obsegajoče uničujoče kritike Breznik-Ramovševega SP 1935, ki ji da »častno« mesto v Uvodu⁶ v svoj Slovar slovenskega jezika, Joža Glonar septembra 1936 zapiše: »Sestavljavci SP so pač že sami spoznali, da ž njihovim delom vprašanje slovenskega pravopisa še davno ni rešeno. Bilo je opravljeno z veliko naglico, z nezadostnimi pripravami in s premalo skrbjo pri končni redakciji. Nejasnost v načelih in premalo poznavanje tradicije našega »pravopisa« in sistema in tendenc razvoja ..., v enaki meri premalo upoštevanje potreb naših pišočih ljudi je zakrivilo, da SP ni prinesel reda v naš pravopis in vprašanja, ki so ž njim v zvezi, ampak je nejasnost in zmedo šele povečal.«

Poleg ostrih, polemično naravnanih nasprotnikov je imel Breznik-Ramovšev SP 1935 tudi zagovornike, med katerimi je zanimiv I. Koštiál, ki je pisal o SP 1935 v Življenju in svetu (tedenski prilogi Jutra): SP 1935 načelno pohvali, vendar kot etimolog na nekaterih mestih opozori na nedoslednost ali celo napačnost, npr. zakaj *resnacija*, vendar *rezidenca*; zakaj *start*, vendar *šport*; zakaj *Trdinov*, *Jamov*, vendar *Šenoin*? – Koštiálovo »etimološko« kritiko v Ljubljanskem zvonu sicer podpre tudi Vladimir Levstik, vendar kljub temu SP 1935 načelno pohvali: »Že kratak pregled

⁶ Svojo kritiko SP 1935 Glonar ponatisne tudi v samostojni knjižici z naslovom »Slovenski pravopis« (Ljubljana, 1936; založil avtor; Ponatisk Uvoda v »Slovar slovenskega jezika«. Na drugi strani je posvetilo: »Pravopisni komisiji Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani posvetil – J. A. G.«.

nam pokaže, da je v novem priročniku vendarle marsikaj razčiščenega ... Vzlic kakemu slučajnemu protislovju je vtis dobrodejne enotnosti prepričujoč.« – Pozitivno oceno v Ljubljanskem zvonu napiše tudi A. Debeljak: »Z vsem se seveda ne morem strinjati ..., pojmuje pa [SP 1935] pismeni jezik pravilen, kot biološki pojav, ne logičen.«

Učinkovito brani SP 1935 eden njegovih avtorjev, in sicer A. Breznik. V rubriki Kulturni obzornik v časopisu Slovenec v sedmih nadaljevanjih novembra 1936 nadrobno odgovarja ocenjevalcam SP. Na začetku na kratko, vendar izrazno učinkovito pokaže svojo ogorčenost nad nestrokovnostjo nekaterih kritikov, zlasti J. Glonarja: »... Toda, kar se je zdaj zgodilo, presega meje potrpežljivosti in ne morem več molčati; tako neolikane in hkrati neznanstvene ocene, kakor je dr. J. Glonarjeva, že dolgo ni bilo v naši polemični literaturi.« – Nato Breznik v dvanajstih točkah argumentirano spodbija Glonarjeve očitke, kar po vrsti. – Tudi današnji bralec, odmaknjen od polemičnega razpoloženja tistega časa, lahko spozna, da je razlika v Glonarjevem in Breznikovem tonu očitna: pri Glonarjevi kritiki izstopata srditost in žaljivost, pri Brezniku so opazni predvsem strokovni argumenti.

Ob Breznik-Ramovševem Slovenskem pravopisu (1935) postane javno mnenje tako razburkano, da mora vmes poseči vlada. Tako za sklep te mučne polemike *Kraljevska banska uprava dravske banovine* v Ljubljani dne 28. januarja 1937 izda odlok, ki ga je podpisal *ban dr. Natlačén*. Odlok se glasi: »Po vseh šolah v dravski banovini naj se s šolskim letom 1937/38 uvede Breznik-Ramovšev pravopis.« Odlok, za katerega kompetenco se sklicuje na paragraf 29 in točko 4 paragrafa 39 Zakona o banski upravi, je utemeljen s petimi sklopi utemeljitev oz. z enajstimi točkami, ob tem pa so popisane še razlike med Breznikovo slovnico in Slovenskim pravopisom 1935; na treh straneh je objavljenih okoli sedemdeset popravkov (sestavila A. Breznik in F. Ramovš), ki naj se upoštevajo ob SP 1935. Med njimi so npr.:

»Str. 23. – pod besedo bralec črtaj volilec, -lca, -lka in dodaj za besedo hiravka; in če stoji v zlogu pred to končnico l ali lj, npr. volivec, ponavljavec«

»Str. 117. – pod besedo Poe beri: Poe, Poeja, Poejev (ne Poea, Poeov)«.

Tako je bila z odlokom bana Natlačena (ki je izšel kot poseben dodatek (privezan k osnovnemu pravopisu) pot popravljeni izdaji oz. ponatisu Breznik-Ramovševega pravopisa leta 1937 (SP 1937 – Mala izdaja, priredila A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana 1937⁷ in 1938⁸) odprta, pri čemer sta avtorja seveda upoštevala vse predpisane popravke.

III. Obdobje slovenskega pravopisja med drugo svetovno vojno

Nadaljnja pravopisna razmišljanja ter s temi v zvezi morda tudi polemike prekine splošna bivanjska ogroženost – druga svetovna vojna. Pri pregledu slovenskih pravopisov se mi zdi potrebno poudariti, da občutek in skrb za slovenščino tudi v tem času ne usahneta. Tako tudi v hudih vojnih časih izideta dva drobna jezikovna

⁷ Na drugi strani je pojasnilo: »Ta izdaja je posneta po Slovenskem pravopisu, ki ga je izdalo Znanstveno društvo v Ljubljani leta 1935.«

⁸ A. Breznik, F. Ramovš, Slovenski pravopis (Drugi, neizpremenjeni natis), Ljubljana, 1938.

priročnika: **Slovenski pravopis 1944** in **Slovenski pravopis 1945**. Oba, zlasti natančno drugega, je predstavil in analiziral *Velemir Gjurin* v svojem članku z naslovom *Slovenski pravopis 1945*⁹. Iz članka povzeman: »SP 1944 je natisnjen (v smislu partizanskih tehnik) in razmnožen; SP 1945 je tipkopolis – nameraval je dobiti status z najvišjega mesta uradno potrjenega občeslovenskega normativnega priročnika. ... SP 1945 pa predstavlja tudi prvi izbor izrazja, ki ga je prinesel in razširil NOB. Vanj je vnašal zdravo normo, kakršni bi bilo težko oporekati, in v tem je njegova največja vrlina. V funkcionalnem razločevanju sopomenk je bil kar nekam moderen. Njegov slovarček z okrog 70 sposojenkami iz srbohrvaščine, ki so spodrivale slovenske ustreznice deloma celo v uradnih besedilih, bi bil lahko uspešno jezil žargonsko povodenj, ko bi bil izšel. A tudi arhiviran priča SP 1945 o prizadevanju svojih sestavljavcev za samobitnost slovenščine na področju, kjer je njena govorna vrst iz znanega razloga ostala izrazno deficitarna.«

IV. Obdobje slovenskega pravopisja petdesetih in šestdesetih let

Kmalu po drugi svetovni vojni, leta 1950, je zagledal beli dan nov **Slovenski pravopis** (priredila Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika po prvi izdaji Breznik-Ramovš: *Slovenski pravopis 1935*, ki ga je izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti)¹⁰. Posvečen je leta 1949 umrlemu slovenskemu pesniku in kulturnemu delavcu Otonu Župančiču). V uredniškem odboru so bili znani slovenski jezikoslovci in kulturniki: *F. Ramovš, O. Župančič, A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, M. Šmalc, J. Šolar*. Pri odtisih je sodeloval tudi *J. Moder*. Skratka: Pravopis ni več delo enega ali dveh, pač pa kar številne *pravopisne skupine*^{10a}.

Naslednji slovenski pravopis je izšel čez dvanajst let. Gre torej za **Slovenski pravopis 1962**. Izdala ga je prav tako *Slovenska akademija znanosti in umetnosti*, pripravila pa, kot piše v kolofonu, »*pravopisna komisija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti po Slovenskem pravopisu 1950*«. – Uredniški odbor: *Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Lino Legiša, Janko Moder, Mirko Rupel, Anton Sovre, Matej Šmalc, Jakob Šolar, France Tomšič*.

⁹ Slavistična revija, letnik XXVIII, 1980, št. 4, str. 425–445.

¹⁰ Glavni kritik SP 1950 je bil Božo Vodušek, čigar temeljna jezikoslovna stališča so bila znana že iz njegove razprave *Za preureditev nazora o jeziku*, v: Krog, 1932, str. 66–76. Vodušek je svojo kritiko SP 1950 objavil v člankih z naslovom *Pripombe k Slovenskemu pravopisu*, v: Novi svet V, 1950, in nato še v desetih nadaljevalnih člankih z naslovom *O Slovenskem pravopisu in jezikovnih načelih*, v: Slovenski poročevalec, 1952. (Za osnovne poteze Voduškove kritike prim. Ada Vidovič Muha, *Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika*, v: Jezik in čas, 1996, zlasti str. 26, 27, 28.)

^{10a} Ob tem se obravnave pravopisne problematike loti tudi **Stanko Bunc** in leta 1951 izda priročnik z naslovom *Jezikovni svetovalec*. (Iz kolofona: »Sestavil S. Bunc s sodelovanjem jezikovnega aktiva na I. gimnaziji v Kranju. – Izdano kot rokopis za prosvetne delavce in dijaštvo okrajev Kranj mesto in okolica, Kranj, 1951.«) Knjiga obsega le slovarski del, kjer so besede obravnavane po binarnem sistemu »Slabo – Dobro«; npr.: v rubriki Slabo je problem: bravec – bralec, v rubriki Dobro je pojasnilo: bravec = oven, bralec = čitatelj.

K 1: Prikaz Slovenskega pravopisa 1950 in (natančnejši) Slovenskega pravopisa 1962

Med pravopisoma SP 1950 in SP 1962 ni veliko razlik; podobna sta si po obsegu (SP 1950 – 934 strani, SP 1962 – 1054 strani; od tega Pravila v SP 1962 obsegajo 91 strani, slovarski del pa 963 strani) in tudi po pravopisni vsebini. Kljub podobnostim pa je SP 1962 »zagrešil« usodno spremembo: namesto prejšnje oblike *bralec*, je predpisal obliko *bravec*.

Nekaj leksikografskih in drugih značilnosti SP 1962

- Širok izbor besedja, tudi lastnih imen, in temeljitost obravnave, na kar kaže že sam obseg slovarskega dela (»nad 27.500 gesel z več kot 100.000 besedami in okoli 200.000 zvezami, dvojnici in pomenskimi odtenki«).
- Naglasna znamenja (za jakostni naglas) so zapisana dosledno na vseh enotah.
- Splošne pomenske oznake oz. pri lastnih imenih identifikacijske oznake so v pokončnicah (znak |), kar povečuje informativnost: *dogležnjica |obutev*; *Bossuet -a [bosüé -ja] m |franc. pridigar*].
- Jasne normativne oznake: »Zvezdica (*) kaže, da je beseda ljudska izposojenka; v nekaterih podobnih primerih jo nadomešča tudi kratica lj.« – »Puščica (→) opozarja, da beseda ali zveza ni najbolj domača in najboljša in da jo je v večini primerov mogoče nadomestiti s pripisanimi ali tem podobnimi izrazi. – Krožec (o) pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena.«
- Dopušča dvojnice.
- SP 1962 namesto oblike *bralec* (kot jo je predpisoval njegov vzorčni predhodnik, SP 1950, vpeljala pa sta to obliko že Breznik in Ramovš v SP 1935) predpiše obliko *bravec*.

K 2: Nekaj odmevov na SP 1962 v času njegovega izida

Kljub strokovni solidnosti SP 1962, ki tudi za kritike v glavnem ni bila sporna, pa se ob problemu *bravec* začetna, za splošno časopisje¹¹ presenetljivo podrobna in strokovna argumentacija nasprotnikov in zagovornikov kmalu problemsko razširi: Npr. B. Urbančič¹²: »Napačni odnos naše pravopisne komisije do jezika ima svoj izvor prav pri koreninah, namreč pri odgovoru na vprašanje, čemu jezik služi. Sodobna lingvistika izhaja v teoriji knjižnega jezika iz dejstva, da je jezik sredstvo za sporazumevanje. Jezikoslovju, ki je zasnovano na marksizmu, je to izhodišče najbližje, zato ga je usvojilo in v razvijanju teoretičnih postavk in delovni metodi tudi doseglo lepe rezultate. Očitno pa je za našo pravopisno komisijo komunikacijska vloga jezika podrejenega pomena⁽⁹⁾, ...« (V opombi⁽⁹⁾ se B. Urbančič sklicuje na članek A. Bajca, Delo, 4. VIII. 1962.) »... To pomeni, da je bila vsa slovenska pišoča javnost zadnjih sto let enotna v pisanju oblik s l-om, kolikor niso povzročali zmede jezikoslovci in pa del kulturnih delavcev, ki se je grupiral ob katoliškem tisku.« V citirani razpravi,

¹¹ Prim. Delo, 6., 7., 8. VII. 1962 (B. Urbančič); 4., 5. VIII. 1962 (A. Bajec).

¹² B. Urbančič, *Ob novem slovenskem pravopisu – Problem »bravca«*, v: Slavistična revija, XIV, 1963, št. 1–4, str. 212, 228.

objavljeni v Slavistični reviji, B. Urbančič poleg *historiata problema »bralec ali bravec«* poda tudi nekakšen *program za kritični pretres vloge jezikoslovja pri jezikovni kulturi*: »Zgodovina slovenskega knjižnega jezika bo morala nekoč ugotoviti vzroke njegovega počasnega kultiviranja in ustaljevanje. Krivde za to ne bo smela iskati v pišočih. Tudi se ne bo mogla zadovoljiti samo z razlago vpliva panslavizma po eni strani in nemškega pritiska na slovenščino po drugi strani. Najbolj negativen in stalno živ se bo pokazal pač purizem kot jezikovni izraz bega pred družbeno stvarnostjo, kar se manifestira v odporu do bogatitve jezika z novimi, zlasti nedomačimi sredstvi, ter s favoriziranjem jezika preteklosti in zaostalih družbenih slojev. Nadalje bo morala preiskati vpliv liberalizma, ki je v stari Jugoslaviji zastopal tudi v jeziku integralno jugoslovanstvo, ter vpliv klerikalizma, ki se je imel svoj čas za branitelje slovenstva, a je doživel polom v belogardističnem konceptu ločitve Slovencev od Jugoslavije, kar prihaja na jezikovnem področju še vedno do izraza z ustvarjanjem atmosfere, kot da smo Slovenci v naši državi nacionalno ogroženi. In končno bo morala zgodovina oceniti vpliv načela toge slovnične pravilnosti, ki jezik uklepa v premočrtnost, vpliv podrejanja jezika zakonom logike, ki niso zmerom v skladu z dejanskim jezikovnim stanjem, in vpliv individualnega okusa, nasprotnega običajni rabi jezikovnih sredstev.« – Tako se ob sprva na videz drobnem problemu *bravec ali bralec* pravopisno razpoloženje razburka do neverjetne intenzivnosti.

Zgodovina izpred tridesetih let se ponovi. Kot ob Breznik-Ramovševem SP 1935 mora tudi ob SP 1962 poseči vmes *uradna avtoritativna, tokrat znanstvena institucija – SAZU*. Tako ima precej izvodov (ponatisov/dotisov¹³) SP 1962 v knjigo na začetku uvezen poseben list, naslovljen kot *Opozorilo*: »O pisavi na -alec, -ilec je izdala SAZU dne 1. XII. 1963 sklep, da pišemo l in ne v, kakor je po utrjeni tradiciji določil že Ramovš-Župančičev Slovenski pravopis leta 1950. Svoj sklep je SAZU izdala tudi v skladu s konferenco slavistov in javnih delavcev, ki jo je sklicala po izidu pravopisa l. 1962. Na njej je večina odklonila pisavo na -avec, -ivec in sprejela, da se držimo v tem primeru določil Ramovš-Župančičevega Slovenskega pravopisa iz l. 1950. Z okrožnico sekretariata za šolstvo SRS z dne 13. XII. 1963, s katero je sklep SAZU potrdila tudi za to odločilna prosvetna oblast SRS, je pisava -alec, -ilec obvezna tudi za vse šole. ... Prav tako pa se v skladu z navedenima okrožnicama ravna tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki ga je začela izdajati SAZU (gl. v uvodu I. knjige str. XXIII).«

¹³ Letnice v tistih izvodih Slovenskega pravopisa 1962, ki imajo uvezeno *Opozorilo*, se le na videz izključujejo (izid SP – Ljubljana 1962 : *Opozorilo*, ki se sklicuje na sklep SAZU z dne 1. XII. 1963 in omenja tudi prvo knjigo Slovarja slovenskega knjižnega jezika (ki je izšla leta 1970)). Da gre pri izvodih z uvezenim *Opozorilom* dejansko za ponatise, je razvidno iz Slovenske Bibliografije 1978–79 (izdala in založila Narodna in univerzitetna knjižnica (Ljubljana 1986), kjer je vpisana za ponatis SP 1962 (5000 izvodov) letnica 1978, in iz Inventarne knjige Biblioteke SAZU (XXXVIII), kjer je vpisan prejem nekaj izvodov SP 1962 z datumom 9. XII. 1975, iz česar je mogoče sklepati, da je bil ponatis/dotis SP 1962 tudi leta 1975. – Tadvda podatka na začetku te opombe omenjeno kronološko nejasnost razjasnita.

Po tem sklepu SAZU je sledilo nekaj jezikoslovnih priročnikov, upoštevajočih te popravke¹⁴. Najbolj odmeven, seveda v pozitivnem smislu pravopisne uporabljenosti, je *Mali Slovenski pravopis*, ki je izšel leta 1966, njegov avtor pa je *Stanko Bunc*.¹⁵

V. Obdobje slovenskega pravopisja sedemdesetih in osemdesetih let

V šestdesetih in prvi polovici sedemdesetih let tudi v slovensko jezikoslovje prinese velik premik teorija socialnih in funkcijskih zvrsti¹⁶, ki se, sama po sebi sicer že starejša, utrdi tudi pri nas. Pravopisno vprašanje se začne v marsikaterem primeru prepletati z zvrstnim, stilističnim, kar »klasično« pravopisno normativnost vsekakor oteži. Ob novih jezikovnih in zunajjezikovnih dejstvih postaja potreba po novem pravopisnem priročniku vedno bolj očitna. SAZU imenuje *Komisijo za sestavo novega slovenskega pravopisa*; čas je pokazal, koliko let in moči njegovih sestavljavcev je bilo potrebnih, da je zagledala beli dan prva knjiga tega projekta, to je *Slovenski pravopis 1, Pravila* (1990). Na zapletenost postopka kaže že dejstvo, da je bila zaradi težavnih razmer in na argumentirane zahteve njegovih glavnih sestavljavcev oz. »borcev zanj« (prim. razpravljanja J. Toporišiča in J. Riglerja v Slavistični reviji, 1977–1979), J. Toporišiča, J. Riglerja, J. Modra, S. Suhadolnika leta 1981 dana javnosti v razpravo publikacija z naslovom **Načrt pravil za novi slovenski pravopis**.¹⁷

¹⁴ Po sklepu SAZU z dne 1. XII. 1963 glede pisave samostalnikov na -alec, -ilec se ravna (kot omenja že Opozorilo v nekaterih izvodih (gl. opombo 13) SP 1962) tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ I–V, 1970–1991; prim. Uvod, I. knjiga, § 172, kjer je naveden datum 15. XI. 1963. Pri razlikah v navedenih časovnih podatkih gre pri datumu 15. XI. 1963 za (najbrž internejšo veljavno) okrožnico SAZU, pri datumu 1. XII. 1963 pa verjetno za dan začetka uradne širše veljave sklepa SAZU. – Poudariti pa je treba, da je SSKJ slovenski enojezični razlagalni slovar, po svojem konceptu »informativno-normativne narave«, kot piše v njegovem Uvodu, ne pa slovenski pravopis.

¹⁵ *Mali slovenski pravopis* (1966) **Stanka Bunca** je založila Založba Obzorja Maribor, izšel pa je v zbirki Glotta – Slovarji in jezikovni priročniki. Citat iz predgovora: »Mali slovenski pravopis se praviloma ravna po načelih Slovenskega pravopisa iz leta 1962, le v pisavi samostalnikov na -alec, -ilec upošteva okrožnico SAZU z dne 1. XII. 1963 in okrožnico sekretariata za šolstvo SRS z dne 13. XII. 1963. Priročnik je namenjen najširšemu krogu pišočih ljudi, zlasti šolski mladini. ... V celoti obsega okoli 20000 gesel z več kot 50000 besedami in besednimi zvezami.«

¹⁶ O tem gl. med drugim tudi Vidovič Muha, A., *Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika*, v: Jezik in čas ([zbornik]/Ada Vidovič Muha ... [et al.]), str. 15–40, zlasti str. 22, 23, 27, Ljubljana 1996.

¹⁷ Za strokovne kritike in ocene Načrta pravil za novi slovenski pravopis gl. publikacijo *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi slovenski pravopis* (izdala Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, Ljubljana 1982).

VI. Obdobje slovenskega pravopisja devetdesetih let

Z upoštevanjem nekaterih pripomb na zgoraj omenjeni Načrt pravil za novi slovenski pravopis je leta 1990 končno izšla knjiga **Slovenski pravopis 1, Pravila** kot prvi del načrtovanega jezikoslovnega projekta. (Uredniški odbor: *Jože Toporišič, Franc Jakopin, Janez Menart, Janko Moder, Stane Suhadolnik, Janez Dular, Breda Pogorelec, Kajetan Gantar, Martin Ahlin.*)

In tako smo pri najnovejšem slovenskem pravopisu. Od leta 1991, to je po dokončanju SSKJ, se na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstveno-raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) izdeluje še **slovar novega Slovenskega pravopisa** kot drugi del le-tega. (Predsednik Komisije za sestavo slovarja novega SP je Jože Toporišič.)

K 1: Prikaz novega Slovenskega pravopisa (1990)

Prvi del novega slovenskega pravopisa, *Slovenski pravopis 1, Pravila*, je prvič izšel leta 1990, nato pa še v štirih ponatisih oz. (rahlo) popravljenih ali ponovno pregledanih izdajah, nazadnje leta 1997. Druga izdaja iz leta 1994 in zadnja, iz leta 1997, sta po svoji vsebini najbogatejši: po pravilih samih se v glavnem sicer ne razlikujeta od prejšnjih (razen v kaki malenkosti, npr. vprašanje vezaja, pomišljaja, vezajnega pomišljaja); bogatejši pa sta v tem, da imata tudi Stvarno kazalo, kar uporabniku zelo olajša dostop do iskane pravopisne informacije.

Slovenski pravopis 1, Pravila je namreč samostojna knjiga z 283 stranmi oz. s 1034 paragrafi (podatki po zadnji izdaji iz leta 1994).

Novi Slovenski pravopis (delno že nastali: *SP 1, Pravila*; delno pa šele nastajajoči: *slovarski del SP*) ima v sodobnem jezikoslovju in jezikovni kulturi za Slovence velik pomen in je zato odgovorna naloga; uskladiti mora več jezikovnih in zunajjezikovnih dejstev, npr.: upoštevati mora teorijo zvrstnosti jezika (kar vpliva na spremembo klasične normativnosti v smislu »pravilno – napačno«), pri tem pa ohraniti preglednost nad jezikovno pravilnostjo oz. ustreznostjo jezikovnih sredstev (npr.: katero od dvojnic lahko/mora izbrati uporabnik pri nevtralnem izražanju); upoštevati mora raznovrstno širjenje glede na stroke (vprašanje izbire besed za geslovník); upošteva naj širjenje splošne vednosti glede na zemljepisno in splošno kulturno globalnost (kar zadeva v veliki meri tudi vprašanje lastnih imen).

Nekaj opaznih značilnosti novega SP 1, Pravil:¹⁸

- Pravopisna problematika je vključena v slovnično obravnavo jezikovnih ravnin, na kar kažejo naslovi poglavij: Glasoslovje, Oblikoslovje, Besedotvorje, Zvrstnost, Preglednice pisav tujih jezikov.

- Pravila, razvrščena v 1034 paragrafov, so po svoji strukturi problematiki precej zapletena.

¹⁸ Za natančnejši prikaz gl. Müller, J., 1991, *Novo slovensko pravopisje (Slovenski pravopis: 1, Pravila 1990)*, v: *Jezikoslovni zapiski (Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU)*, št. I, str. 191–199, Ljubljana 1991.

• Novi Slovenski pravopis je – sodeč po pregledu njegovega prvega dela, Pravil – zasnovan zelo vsestransko in ambiciozno: to ni le pravopisni, ampak tudi slovnični, stilni in deloma pomenski priročnik.

Že zaradi kompatibilnosti s svojim prvim delom, Pravili, je utemeljeno pričakovati, da k taki vsestranskosti teži tudi **zdaj nastajajoči pravopisni slovar kot drugi del Slovenskega pravopisa**. To uradno nakazuje tudi predsednik pravopisne komisije, Jože Toporišič, v svoji razpravi *Teoretična podstava slovarja novega SP*.¹⁹

Naj za ilustracijo naprednosti in specifičnosti tega pravopisnega projekta navedem **le nekaj leksikografskih in siceršnjih značilnosti zdaj nastajajočega slovarskega dela novega SP** (povzetih po zgoraj citirani Teoretični podstavi, na koncu katere je dano javnosti na vpogled tudi nekaj primerov obravnave slovarskih enot):

• Vse besede imajo označen jakostni in tudi tonemski naglas. (Označevanje tonemskosti je v slovenski pravopisni tradiciji novost.²⁰)

• Slovnične oznake so zelo podrobne, npr.: *kólikor – ozir. količ. prisl.*; pri samostalniku je nakazana tudi števnost oz. neštevnost, zato oznake *skup.*, *snov.*, *poj.*; poleg spola je označena tudi kategorija podspola živosti (*živ.*) in človeškosti (*člov.*), npr. *celíнец -nca m živ., člov.*

• Pri glagolu je prikazana vezljivost, ki je izpisana z ustrezno sklonsko obliko zaimka *kdo/kaj*, npr.: *obdátí ... koga/kaj z/s kom/čim.*

• Pri pridevniku sta navedeni najprej nedoločna oblika, nato pa kot mala podiztočnica še določna oblika z dodanim primerom. (Tip: *solzen : solzni.*)

• Teorija besednih vrst (upoštevajoč Slovensko slovnico Jožeta Toporišiča) je realizirana do členka in povedkovnika.

• Oznake za funkcijske in socialne zvrsti ter siceršnje stilne oznake, navedene v Pravilih, so uporabljene tudi pri slovarskih enotah.

• Pri lastnih imenih so z oznakami (*oseb. i., zem. i., stvar. i.*) ločena osebna, zemljepisna in stvarna lastna imena – brez dodatnih identifikacijskih pojasnil oz. določil.

• Pri zemljepisnih naselbinskih imenih sta vedno navedena pridevnik na *-ski* in oblika za *prebivalca*; slednje namreč zlasti pri tujih zemljepisnih danostih, tudi v slovenščini pisanih citatno, mnogokrat povzroča težave (npr. *Bordeaux – Bordeauxčan(?)*, *Bordeaujčan(?)*, *Bordojčan(?)*; *Cannes – Cannesčan(?)*, *Cančan(?)*), zaradi česar bodo imele sistemsko izbrane in v slovarju SP navedene oblike verjetno precejšnjo uporabno vrednost.²¹

¹⁹ Jože Toporišič, *Teoretična podstava slovarja novega SP*, v: Slavistična revija, letnik XXXXII, 1994, št. 4, str. 455–473.

²⁰ V splošnem slovenskem slovaropisju (ne pravopisju) se po označevanju tonemskosti odlikujeta Pleteršnikov Slovensko–nemški slovar (I, II; 1894, 1895) in Slovar slovenskega knjižnega jezika (I–V; 1970–1991).

²¹ Prim. Alenka Gložančev, Nekaj pripomb k Teoretični podstavi slovarja novega SP (Slava, letnik IX, 1995/96, št. 1, str. 3–15).

K 2: Nekaj odmevov na Slovenski pravopis 1 – Pravila

Pravila kot prvi del Slovenskega pravopisa so bila že ob prvem izidu (1990) in so tudi še zdaj zelo odmevna – tako v strokovnih nejezikoslovnih kot v jezikoslovnih krogih.²² Na splošno pa se povprečnemu uporabniku Pravila zdijo (če sodimo po odmevih v časopisju ali raznih posvetovanjih) prezapletena.²³

Realizacijsko uspešnost *slovarja novega SP* bomo seveda lahko presojali šele ob oz. po njegovem izidu; in izid slovarja novega SP lahko, kot je bilo z upanjem že napovedano tudi v splošnem časopisju²⁴, pričakujemo leta 1999 – torej ob stoletnici Slovenskega pravopisa Frana Levca.

Za sklep:

Naj upanje na napovedani izid slovarja novega Slovenskega pravopisa pospremi želja, da bi bil le-ta res v pomoč pri gojitvi materinščine. Dobro pravopisno delo namreč pomembno pripomore k jezikovni kulturi in prav zato je oblikovanje pravopisnih del tako občutljivo jezikoslovno področje. Pričujoči prispevek je skušal poleg svojega osnovnega namena, to je kratkega, strnjenege prikaza slovenskih pravopisov v stoletju pred nami, predstaviti tudi to razsežnost.

Viri

Jezikovni svetovalec (Sestavil prof. Stanko Bunc s sodelovanjem jezikovnega aktiva na I. gimnaziji v Kranju, Kranj 1951).

Kako je prav (Slovarček napak v slovenskem knjižnem jeziku – I. in C. Kopčavar, Ljubljana 1965).

Mali slovenski pravopis (Stanko Bunc, Maribor 1966, zbirka Glotta – Slovarji in jezikovni priročniki 6).

Slovníški in slovarski brus knjižne slovenščine (I. Koštiál, Prevalje 1927).

Slovenski pravopis (Sestavil Fr. Levec, c. kr. profesor in okrajni šolski nadzornik v Ljubljani, Dunaj 1899).

Slovenski pravopis (Sestavil dr. A. Breznik, Ljubljana 1920).

Slovenski pravopis (Po pravopisnih in pravorečnih načelih, ki jih je odobrila pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, sta izdajo priredila A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana 1935).

²² Pri navedbi člankov kot odmevov na SP 1 – Pravila (1990) sem se v razdelku *Literatura* omejila le na inštitutski zbornik Jezikoslovni zapiski in revijo Slava.

²³ Zato je bilo mnogim, predvsem pa šolnikom, v veselje, ko je leta 1992 izšla Abeceda pravopisa, katere avtorica je Marta Kocjan - Barle: v knjigi (dva dela) upošteva uradna Pravila, vendar jih kar se da jasno in pregledno preuredi.

²⁴ Prim. Dnevnik, 12. 1. 1996, Milan Dekleva: Središče naše jezikoslovne zavesti; prav tako Delo, 23. 1. 1996, Marjeta Novak Kajzer: Kaj vse ovira nastajanje velikih slovenističnih del (obakrat pogovor s predstojnico Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, dr. Varjo Cvetko Orešnik).

- Slovenski pravopis* (Mala izdaja SP 1935, prir. A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana 1937; 1938 – Drugi, neizpremenjeni natis).
- Slovenski pravopis* 1944, *Slovenski pravopis* 1945 (tipkopis je shranjen v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja – podatek iz članka V. Gjurina; prim. opombo 9).
- Slovenski pravopis* (Priredila Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika po prvi izdaji Breznik-Ramovš: Slovenski pravopis 1935, Ljubljana 1950).
- Slovenski pravopis* (Novo izdajo je pripravila pravopisna komisija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti po SP 1950, Ljubljana 1962).
- Slovenski pravopis 1, Pravila* ([uredniški odbor Jože Toporišič ... et al.]; [izdaja] Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1990). (Upoštevani so tudi ponatise oz. ponovno pregledane izdaje do vključno zadnje (5., ponovno pregledane izdaje) iz leta 1997.)

Literatura

- BAJEC, A., *Še zadnjič o bravcu* (I, II), v: Delo, 4., 5. VIII. 1962.
- BREZNIK, A., *Ocenjevalcem Slovenskega pravopisa* (I–VII), v: Slovenec (Kulturni obzornik), št. 262–272, 1936.
- BREZNIK, A., *Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis* (v: Dom in svet, 1913–1915), v: Anton Breznik, Jezikoslovne razprave [urednik Jože Toporišič, Ljubljana 1982, str. 83–133].
- DULAR, J., *O definicijah funkcijskih zvrsti in njihovi formalizaciji v šoli*, v: Jezik in slovstvo, XXV, 1979/1980, št. 3, str. 80–85.
- DULAR, J., *Dva pravopisna samospeva*, v: Slava, II, 1987/1988, št. 1, str. 5–12. *Enciklopedija Slovenije*, I–IX, 1987–1995, Ljubljana.
- GJURIN, V., *Slovenski pravopis 1945*, v: Slavistična revija, XXVIII, 1980, št. 4, str. 425–445.
- GLONAR, J., *Slovar slovenskega jezika, Uvod, V–XVI*, Ljubljana, 1936.
- GLOŽANČEV, A., *Nekaj pripomb k Teoretični podstavi slovarja novega SP*, v: Slava, IX, 1995/1996, št. 1, str. 3–15.
- GLOŽANČEV, A., *Vprašanje velike začetnice pri pridevniku BOŽJI*, v: Slava, VII, 1993/1994, št. 1, str. 3–7.
- Inventarna knjiga Biblioteke SAZU, XXXVIII.*
- KLINAR, S., *Pravopisne razpoke*, v: Slava VIII, 1994/1995, št. 1–2, str. 40–50.
- KOCJAN-BARLE, M., *Iz majhnega raste veliko*, v: Slava, VIII, 1994/1995, št. 1–2, str. 31–36.
- KOCJAN-BARLE, M., *Abeceda pravopisa* (I, II), Ljubljana 1992.
- KOŠTIÁL, I., v: Jutro (Življenje in svet), 1935.
- KRALJEVSKA BANSKA UPRAVA DRAVSKE BANOVINE, ban Natlačen, *Novi slovenski pravopis*, IV. No. 2380/1, Ljubljana, 1937, str. 2.

- JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 3 • 1997
- KRŽIŠNIK, E., *Pravopis v slovenski državi in slovenskem jezikoslovju*, v: Slava, VI, 1992/1993, št. 1, str. 8–17.
- LEVSTIK, V., *Okoli »Slovenskega pravopisa«*, v: Ljubljanski zvon, 56, str. 113–116, 1936.
- MÜLLER, J., 1991, *Novo slovensko pravopisje (Slovenski pravopis 1, Pravila 1990)*, v: Jezikoslovni zapiski (Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU), št. I, str. 191–199, Ljubljana 1991.
- NARTNIK, V., *Dinamika oblikoslovnega naglasa v povojnih priročnikih za knjižno slovenščino*, v: Jezik in čas ([zbornik]/Ada Vidovič Muha ... [et al.]), str. 319–325, Ljubljana 1996.
- NOVAK, F., *Najvažnejša stališča o pravopisni vojni*, v: Jezik in slovstvo, letnik IX, 1964, št. 2–3, str. 62–65.
- PERUŠEK, R., *»Bravec« ali »bralec«*, Dunaj 1899.
- POGORELEC, B., *Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995*, v: Jezik in čas ([zbornik]/Ada Vidovič Muha ... [et al.]), str. 41–62, Ljubljana 1996.
- SCHELLANDER, A., *Cum ira et studio vel/ali Srcem in umom*, v: Slava, VI, 1992/1993, št. 1, str. 18–31.
Slovenska bibliografija 1978–1979 (izdala in založila Narodna in univerzitetna knjižnica), Ljubljana 1986.
Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi slovenski pravopis (izdala Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, Ljubljana 1982).
- STRLE, A., *Dajmo cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega!* v: Kristjanova obzorja, IX, 1993/1994, št. 36, str. 163–174.
- ŠKRABEC, S., v: Cvetje z vertov sv. Frančiška, zv. 11, str. 86, 1899.
- ŠTREKELJ, K., *O Levčevem pravopisu in njega kritikah*, Ljubljana 1911.
- TOPORIŠIČ, J., *Portreti, pogledi, presoje*, Maribor 1987.
- TOPORIŠIČ, J., *Družbenost slovenskega jezika (Sociolingvistična razpravljanja)*, Ljubljana 1991.
- TOPORIŠIČ, J., *Iz bojev za novi slovenski pravopis in jezikoslovje*, v: Družbenost slovenskega jezika (J. Toporišič), Ljubljana 1991.
- TOPORIŠIČ, J., *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1992.
- TOPORIŠIČ, J., *Teoretična podstava slovarja novega SP*, v: Slavistična revija, XXXII, 1994, št. 4, str. 455–473.
- TOPORIŠIČ, J., *Družbenost slovenskega jezika od druge svetovne vojne sem*, v: Jezik in čas ([zbornik]/Ada Vidovič Muha ... [et al.]), str. 63–76, zlasti 71–73, Ljubljana 1996.
- TOPORIŠIČ, J., RIGLER, J., *Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa (I–V)*, v: Slavistična revija, XXV, 1977, št. 1, str. 69–106, št. 2–3, str. 311–358; XXVII, 1979, št. 1, str. 81–150, št. 2, str. 231–261, št. 3–4, str. 459–476.
- TOPORIŠIČ, J., RIGLER, J., *Ob Urbančičevi kritiki Načrta pravil pravopisa in njegovem sestavku o veliki začetnici*, v: Slavistična revija, XXVI, št. 2, str. 208–226, 1978.

- URBANČIČ, B., *Slovenski pravopis, Bralec ali bravec kot načelno vprašanje* (I, II, III), v: Delo, 6., 7., 8. VII. 1962, str. 6 (I), 5 (II), 6 (III).
- URBANČIČ, B., *Ob novem slovenskem pravopisu – Problem »bravca«*, v: Slavistična revija, XIV, 1963, št. 1–4, str. 211–228.
- URBANČIČ, B., *Nekaj pripomb k načrtu pravil slovenskega pravopisa*, v: Slavistična revija, XXVI, 1978, št. 1, str. 79–95.
- VIDOVIČ MUHA, A., *Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika*, v: Jezik in čas ([zbornik]/Ada Vidovič Muha ... [et al.]), str. 15–40, Ljubljana 1996.
- VODUŠEK, B., *O Slovenskem pravopisu in jezikovnih načelih*, v: Slovenski poročevalec, 1952.
- WEISS, P., *Uvrščanje priimkov s predimki v enciklopedična in slovarska dela*, v: Slava, VII, 1993/1994, št. 1, str. 18–29.
- WEISS, P., *Pomišljaj in vezaj v Slovenskem pravopisu 1990*, v: Slava, VII, 1993/1994, št. 2, str. 108–122.
- ZUPET, J., *Dajmo cesarju, kar je cesarjevo, in Bogu, kar je Božje!*, v: Kristjanova obzorja, VIII, 1993/1994, št. 34, str. 300–309.
- (Nekatere od tu navedenih bibliografskih enot so tudi bogat vir za podrobnejšo literaturo o slovenski pravopisni problematiki).

An Outline of Slovene Orthographic Codes from the End of the 19th Century to the Present

A short history of Slovene orthographic codes (SOCs) is outlined, starting with the first independent orthographic code of Slovene, Fran Levec's 1899 Slovene Orthographic Code, and continuing with other major orthographic reference books of the 20th century. They are divided into two groups: (A) important, norm-regulating codes: SOC 1899, SOC 1920, SOC 1935, SOC 1945, SOC 1950, SOC 1962, SOC 1 – The Rules (1990); (B) minor orthographic reference books, e.g. Slovníški in slovarski brus knjižne slovenščine (Grammatical and Lexicographic Whetstone of Literary Slovene), 1927, Jezikovni svetovalec (Linguistic Advisor), 1951, Kako je prav (What Is Right), 1965, Mali slovenski pravopis (Concise Slovene Orthographic Code), 1966. The books in the second category are mentioned only briefly, mainly in notes.

Each of the (A) codes is presented from two points of view:

1. a presentation with a few characteristic quotes, especially to illustrate how acute language problems are reflected in the dictionary part and how it can be evaluated from a lexicographic point of view;

2. responses to individual norm-regulating codes at the time of their publication: e.g. for 1899 SOC: S. Škrabec, K. Štrekelj, R. Perušek; for 1935 SOC: J. Glonar, I. Koštiál, V. Levstik, A. Debeljak, Kraljevska banska uprava dravske banovine (Royal Gubernatorial Administration of the Drava Province); for 1962 SOC: B. Urbančič, Slovene Academy of Sciences and Arts; for 1990 SOC 1 – The Rules:

individual members of the Slovenistic and non-Slovenistic public. The discussion of these responses is selective. They are considered relevant as an illustration of what a sensitive field of linguistics and language culture preparation of orthographic works is.